# KALP

(kalb, fuâd)

Kur'an-ı Kerim'de 130 civarında yerde tekil ve çoğul (kulûb) halde geçen kalp, bir mastar olarak, Arap dilinde 'bir şeyi bir yönden öteki yöne çevirmek' (Râgıb) anlamını taşır. Türkçe'deki kalbetmek (bir halden bir başka hale çevirmek), inkılap (bir halden bir başka hale geçiş veya geçirme) bu köktendir. Kalbin bu şeklinin türevleri (takallüb, inkılab, münkalib, münkaleb) 30 küsur ayette geçer.

Bir isim olarak kalp (özgün şekliyle kalb), geçtiği 130 civarında yerde, Türkçe'deki gönül anlamındadır. Bu anlamda Kur'an fuâd kelimesini de tekil ve çoğul (ef'ide) halde 20'ye yakın yerde kullanır. Biz burada, kalp ve fuâd kelimelerini aynı kavram olarak ele alacak ve birlikte değerlendireceğiz. Çünkü fuâd, kalp anlamında kullanılmaktadır, ancak, Râgıb'ın da beyan ettiği gibi, "Kalp, yanıp yakıldığında fuâd adını almaktadır. Nitekim, ateşte kızartılan ete 'feîd-meşviy' denmektedir." (Râgıb, fuâd mad.)

Arap dilcilerine göre, bir mastar olan kalbin insanın gönlüne ad olması, gönlün çok süratle değişmesinden ve halden hale geçmeye yatkın bir yapıya sahip bulunmasındandır. Nitekim, Hz. Peygamber bile, Allah'ı 'Mukallib el-Kulûb' (kalpleri halden hale sokan) diye anarak, kalbin hem varlık yapısındaki temel özelliğine, hem de filolojik yapısına dikkat çekmiştir.

Kur'an, kalbin bu değişkenliğini, bir olumsuzluk olarak gösterir ve insanı bundan kurtulmaya ve kararlı bir benlik kazanmaya özendirir. Yaratıcı'ın insandan istediği de, kalbin tabiatındaki bu değişkenliğin, kâmil insan tarafından, eşya ve olaylar önünde kararlı bir tavır takınma noktasına taşınmasıdır. Esasen iman, kalbe bu kararlılığı kazandırmaya yönelik bir eriştir. Bu yüzden, insana yaraşan, Allah'ın, bir göğüste iki kalp yaratmadığını bil-

mek ve benliği bir hedefe yönelterek varoluşu parçalamamaktır. (bk. Ahzâb, 4)

"Kalple", diyor Râgıb, "ruh, ilim, cesaret ve benzeri kavramların kastedildiği bir mânâ amaçlanır." Râgıb'ın Kur'an terminolojisi adına verdiği bu bilgi, Hintli bilgin Tehânevî (ölm. 1158/1745) tarafından şöyle tamamlanmıştır:

"Kalp, et parçası olan yürekle irtibatlandırdığımız ilahî ve ruhanî sırdır ki, insanın esas anlamı, budur. Kur'an ve sünnette adı geçen kalp de budur." (Tehânevî, *Keşşafu Istılahât el-Fünûn,* kalb mad.) Sûfî düşünce bu anlamda olmak üzere kalbi, 'toplayıcı hakikat' olarak tanımlar ki, bu, varlık ve oluşun düğümlendiği sır, kavrayıcı ve yaratıcı şuur diye kabul edilebilir. "Ben göklerime ve yeryüzüme sığmam da, mümin kulumun kalbine sığarım" mealindeki hadisin dikkat çektiği gerçek de budur. Fransız düşünürü Pascal (ölm. 1662), "Evren insanı kuşatamaz ama insan evreni kuşatır" derken, Kur'an kaynaklı düşüncenin Batı dünyasında birkaç asırlık bir gecikme ile yankısı oluyordu. Aynı Pascal, İslam mistiklerinin Kur'an'dan kaynaklanan ve kalbi yanılmaz idrakin merkezi ve âleti gören düşüncelerini de yine birkaç asırlık bir zamandan sonra şöyle tekrarlamıştır:

"Kalp, geometrik idrake karşı sonsuzu yakalayan idrakin kısa adıdır."

Kur'an, kalbi, insanın gerçek benliği, ölümsüz hakikati ve ölümsüzü yakalayan fark ediş, eriş ve seziş kudreti olarak tanıtmaktadır. Bu kalp, duyularüstü idrakin biricik âleti olarak hakikatle doğrudan temasın da tek aracıdır. Bu yüzden Kur'an, bu âlet ve araç bakımından yetersiz kalanların, kendisini anlayamayacaklarına dikkat çekmektedir. (50/37) Çünkü, yine Kur'an'a göre, hakikati görmeyi engelleyen körlük, kafa gözlerinin körlüğü değil, kalplerin körlüğüdür. (22/46)

Kur'an'ı layıkıyla anlamak için kalbin kilitli olmaması gerekir. (47/22) Tam bu noktada, Hz. Peygamber'e izafe edilen üç söze dikkat çekmek yerinde olur.

"Kalp, Allah'ın evi (Beytullah)dir."

"Müminin kalbi, Allah'ın Arşı'dır. (bk. Sâğânî, 50)

"Yüce Allah buyurmuştur ki, 'Yerlerim ve göklerim beni içine alamamıştır, ama ben mümin kulumun kalbine sığmışımdır." (Aclûnî, 2/195)

Tasavvuf, bu kalp-arş ilişkisi üzerinde çok durmuştur. Bu önemli konuya biz, *Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvuf* adlı eserimizin insanla evren arasındaki ilişkiyi anlatan bölümünde genişçe yer verdik.

Ölümsüzü ve hakikati doğrudan fark edebilen kalbin görevini layıkıyla yapabilmesi için neler lazımdır?

Kur'an bu sorunun cevabında kalbin hastalığı kavramını gündeme getirmektedir. Bu noktada kullanılan kelime maraz kelimesidir, (bk. 2/10; 5/52; 8/49; 9/125; 22/53; 24/50; 33/12, 32; 47/20, 29) İlginç noktalardan biri de, kalbin marazından bahseden ayetlerin bunu, hemen daima nifak yani içi, dışı farklı olmak illeriyle irtibatlı göstermeleridir. Buna dayanarak şu tespiti rahatlıkla yapabiliriz:

Kalbi perişan eden hastalıkların başında samimiyetsizlik ve riyakârlık gelmektedir. Bunun içindir ki, Müslüman maskesi kullanarak nefsinin çıkarlarını takip etmenin en kuduz şekli olan riyakârlığın en tipik özelliği, kalp marazıdır. (2/10)

Kalp illetinin diğer belirtileri arasında doymazlık, hırs (bk.33/32), rics (pislik, iğrençlik, derbederlik, sefihlik), şeytan fitnesine yataklık dikkat çeker. (bk. 9/125; 22/53)

Kalp marazı; kalp kararması (kasvet) getirir. Kur'an bu kalp kasvetinden çokça bahseder ve onu insanın sonsuzluğa, güzele, iyiye, kısaca Allah'a giden yolunu tıkayan bir bela olarak gösterir. Ve şöyle der:

"Yazıklar olsun kalbi kasvetle dolmuş olanlara." (Zümer, 22)

Kur'an-ı Kerim'de gılzat kelimesi ile de ifadeye konan kasvet, kalp marazının en tehlikeli olanıdır. Kalp katılığı, kalbin kararması demektir. Peygamberlerine isyan ederek tevhitten sonra şirke meyleden İsrailoğulları'nın bu halini Kur'an, kalp kasveti olarak nitelendiriyor:

"Bunun ardından kalpleriniz yine kaskatı kesildi. Taş gibidir o. Belki daha da katıdır. Taşların bazıları var ki, ondan ırmaklar fışkırır. Bazıları var ki, çatır çatır yarılır da içinden su çıkar. Öylesi var ki, Allah korkusundan aşağılara düşer. Allah, yapıp durduklarınızdan gafil değildir." (Bakara, 74)

İnsana hizmet etmek ve onu sevmek gayretinde olanlar öncelikle kalp katılığından kurtulmak zorundadırlar. Nitekim, insana hizmetin en mükemmel simaları olan nebiler kalp katılığına uzak bulunmakla bilinirler. Şöyle deniyor Son Peygamber'e:

"Allah'tan bir rahmet sayesindedir ki, sen onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba saba, katı yürekli olsaydın senin çevrenden kesinlikle dağılır giderlerdi." (Âli İmran, 159)

Kalp kasvetini azdıran bir numaralı sebep, sonu gelmez arzu ve emeller, hırslar ve tutkulardır. (57/16) Kalp kasvetinin en tipik temsilcileri, Yahudilerdir. Onların kalplerindeki katılaşma, taşları bile imrendirecek şiddettedir. (2/74) Ve onlar, Allah'a verdikleri sözü tutmadıkları için kalp kasvetine uğramışlardır. (5/13) Kalbin illetlerinden biri de zeyğ (denge noktasından sapma) olarak veriliyor. (3/ 7; 9/117)

Kalbin bozulmaları arasında lehv (aldanıp oyalanma, boş ve anlamsız arzulara saplanma) denen illet de vardır. Kur'an, insanın doğal aksaklıklarından biri olan lehvi, gaflete koşut bir bozukluk olarak göstermektedir. (21/1-3)

İnsanın kalbini tahrip eden tutum ve davranışlar, giderek kalbi paslandırır. Kalbin paslanması, sonsuza ve gerçeğe açılabilecek pencerelerin kilitlenme noktasına yaklaşması demektir. Bu duruma gelen benlik, Yaratıcı ile arasına tam bir perde çekmiş olur. (83/13-15) Bu noktaya geliş, bir hadisin beyanına göre, şöyle olmaktadır: Kul, bir kötülük yaptığında kalbine siyah bir nokta düşer. Tevbe edip Allah'tan affını dilerse o nokta silinir, kalp yine parlar. Eğer sürçme ve yanlışa devam ederse, her seferinde birer tane konan noktalar çoğalıp bir tabaka yapar ve kalbi sarar. İşte, kalbin paslanması, budur.

Hastalanan ve paslanan kalp, nihayet, körleşir. Ve insan için esas körlük budur. (22/46)

Kalbin körlenmesi, kalp gözünün, yani basiretin kör olmasıdır ki (bk. burada, Basiret mad.) insanın varlığı, oluşu ve kendi nefsini okumasını engeller. Böyle olunca da, kalp körlüğü insan ve evrenin sırlarını çözmeye götüren bütün iç güçleri dumura uğratır ve bu yoldaki bütün girişimleri aksatır. Nitekim, Kur'an, esrarlı bir üslup güzelliğiyle, kalple akıl arasında ilişki kurmuş, iş görmez hale gelen bir kalp gözünün aklı da çelmeleyeceğine işaret etmiştir, (bk. 22/46) Ayet, bunu yaparken 'aklı işleten, akıl faaliyeti yürüten kalpler' deyimini kullanıyor. A'raf 179. ayet ise inceden inceye düşünüp sırlan keşfedemeyen kalplerden söz eder ve bu kalplerin sahiplerini gözleri görmez, kulakları işitmez mahlûklar olarak nitelendirdikten sonra onların varlık bünyesindeki yerlerini hayvanlardan daha aşağılarda gösterir.

Kalp körlüğünü kalbin damgalanması, kilitlenmesi, perdelenmesi ve mühürlenmesi izler. Bu son aşama, insanın sonsuza, ölümsüz değerlere, vicdana tüm kapılarının kapanmasıdır. Bu aşamadan aydınlığa dönüş yoktur. Dünya planındaki imtihanın kesin kaybıdır bu...

Kur'an'da bu son aşamayı ifade için kalbin mühürlenmesi (2/7; 6/46; 7/101; 9/87, 93; 10/74; 30/56), kalbe kilit vurulması (4/155; 47/24), kalbe perde çekilmesi (6/24; 18/57) deyimleri kullanılmaktadır. Bu hale düşenlerin diğer duyu organlannın da ödevlerini insana yaraşır biçimde yapamayacağına dikkat çekilir.

Kalbin mühürlenmesi, boş arzuları ilah edinme (45/23), Allah'ın nimetlerine nankörlük (7/101), azgınlık, zulüm (10/74), bilgisizlik (30/56; 9/87, 93) gibi sebeplerden olmaktadır. Kalbi mühürlenenler artık insanca göremez, anlayamaz, yaşayamazlar. (2/7; 6/46; 9/87, 93; 63/3)

Hastalık ve bozukluklardan arınmış bir kalp, Kur'an dilinde selim **kalp** adını almaktadır. (26/89; 37/84) Yaratıcı Kudret'in insanoğlundan son hesap gününde istediği tek şey, O'nun huzuruna bir selim kalple gelinmiş olmasıdır, (bk. 26/89) Demek oluyor ki, selim **kalp,** varlık ve oluşun motor gücü ve gaye noktasıdır. Selim kalp sayesindedir ki, oluş dairesi, başladığı noktaya dönüyor ve Yaratıcı'dan kopan parça-varlık aslına ulaşarak hayat serüveni, zaferini tadıyor. Selim kalp dışında kalan her şey, mal ve evlat araç sayılmış, selim kalp, gaye olarak kutsanmıştır.

Din hayatının amacı, insana selim kalbi kazandırmaktır. Selim kalbin olmadığı benlikte din sadece bir aldanış ve aldatma aracıdır.

Ne ilginçtir ki, gaye olan kalbe sıfat yapılan selim kelimesi, tevhid yolunun genel adı olan İslam'la aynı köktendir. Yani selam ve selamet kökünden. O halde, selim kalp barış, huzur, güven, sükûnetle dolu olan kalp demektir ki, esası bakımından İslam da bu değerlerin elde ediliş yoludur. Bu değerlerin sembol ve ufuk adı, Allah'tır. Bu yüzden, İslam'ın anlamı, Allah'a teslimiyet olarak verilmiştir. Buradan bakınca selim kalp, Allah'a gereğince teslim olmuş kalp demek olacaktır.

Kur'an, Allah'a teslim olmuş kalbi münîb diye de anmaktadır ki o da yönelen, bağlanan anlamını taşır. Münîb kalp, Rahman olan Allah'tan gizli bir yolla güç alan ve Rahman için ürperen bir kalptir. (50/33)

Münîb kalple, selim kalp arasında bağlantı açıktır. Nitekim, münîb kalpten bahseden ayet, bu kalbin sonsuzluğa geçişinin selam ile olacağını söylemektedir. Selamın selim sıfatının kökü olduğunu düşünürsek, münîb kalbin, selim kalbe geçişin basamağında bulunduğunu anlarız.

Selim veya münîb kalbe ulaşmanın yollan veya aşamaları da, Kur'an'da gösterilmiştir.

Kur'an'a göre, kalpler takva için imtihan edilir. (48/3) Hayat, bir anlamda bu imtihanın art arda sıralandığı bir geçittir.

Kalbin imtihanını başarıyla verenlerin onu rahmet ve re'fet (sıcaklık, merhamet, kaynaşma) ile doldurduklarını görüyoruz. (57/27) Bu kalpler kasvete uzaktırlar. Hasta kalbin yolu kasvete, rahmetle dolu kalbin yolu linete yani yumuşaklığa çıkar. Kalp yumuşaklığının yokluğu kalp gılzatı yani katılık ve kabalık getirir ki, bu, insanları nefretle kaçıran bir illettir. (3/159)

Allah'ı zikir, yani şuurlu anma, kalbi titretir, yumuşatır ve daha sonra da onu itminan ile yani sükûnet, ferah ve huzur ile doldurur. Ve Kur'an'a göre kalplerin doyması yalnız ve yalnız Allah'ı zikirle mümkündür.

Allah yerine başka şeylerin sevgili seçildiği bir kalbin doyması.

mutlu olması beklenemez. (8/3; 13/28; 22/35; 23/60; 57/16) Kalbin doygunluğu, kelime ve ses planındaki imanı, görüş ve oluş planına yükselten bir olgudur ki, tanrısal muştuyu da beraberinde getirir. (3/126; 2/260; 16/106)

Kalp marazları, kalbi katılaştırarak paslandırır ve kalbin sonsuzluk yolunu tıkayarak onu Allah'tan koparır. Kuran burada istikbâr kavramına dikkat çekiyor. Kibre saplanma olarak tanıtabileceğimiz istikbâr, insanın kalbini mahvederek onun sonsuz ve ölümsüzle irtibatını kesen büyük bir beladır, (bk. burada, Kibir mad.)

Kur'an, mühürlenmiş kalplerin mütekebbir, müstekbir kalpler olduğunu beyan eder. (16/ 22) Mümin 35. ayet şöyle diyor:

"Allah, bütün kibir tutsağı ve cebbar kalpleri mühürler."

Burada mütekebbir sıfatına, cebbar sıfatının da eklenmesi çok ilginçtir. Cebbar; cebre, şiddete, zora, dehşet ve baskıya başvuran demektir. Anlaşılan odur ki, Kur'an, mütekebbirlerde cebbarlık sıfatının da kaçınılmaz olduğunu vurguluyor.

Mühürlenmiş marazlı kalplerin bir mânâ etrafında birleşmeleri mümkün değildir. Çünkü onlar, birliğin en emin yolunu, yani Allah'ın birliğini kabullenmeyerek karanlığa düşmüşlerdir; artık birleşemezler. Onların vücut verebilecekleri birlik ve beraberlik ancak dış planda, bedensel ve maddesel olabilir.

"Sen onları toplu, birlik ve beraberlik içinde sanırsın; oysaki onların kalpleri parça parçadır." (Haşr, 14)

Kalp bozukluğunun insan hayatındaki en tehlikeli görünümü, insanın kalbiyle dilinin farklılığıdır. Kur'an bunu imansızlığın, şahsiyetsizliğin, yozlaşmanın bir belirişi olarak tespit ediyor. Kalple dilin uyuşmazlığı, insanın kalbine karşı günah işlemesi, kalbine ihanetidir. (2/283)

Kalple dilin ikiliğine en tipik örneklerden biri de Bedevi Arapların sahte imanlarıdır Hucurât 14. ayet "Biz iman ettik" diyen bu Araplara "Siz iman etmediniz, sadece 'Müslüman olduk' deyin; iman sizin kalbinize asla girmemiştir..." şeklinde cevap verilmesini emrederek, dilin, kalbe ters düşmesinin imansızlık halinde-

ki tecellisini gösteriyor. Âli İmran 167, Mâide 41, Tevbe 8, Fetih 11. ayetler hep bu 'kalpte olmayanı dilin söylemesi' çarpıklığına dikkat çeker ve iman yolcularını bu ikiyüzlülüğe karşı uyarır.

İlletlerden arınmış bir kalp, insanı Yaratıcı ile doğrudan temasa getirmenin yanı sıra, eşya ve olayların ibretle gözlenmesiyle varlık ve oluşun seyrini mânâlandırmada da en emin rehber olur.

Unutmamak gerekir ki kalp ve vicdanın verdiği yargının güvenilir olması, akıl ve bilim açısından gerekenlerin yapılmış, beklenen titizliğin gösterilmiş olmasına bağlıdır. Bunlar yapılmadan elde edilen ilham kaynaklı bilgilerin bağlayıcılığı yoktur. Bilimsel-akademik icaplar yerine getirildikten sonradır ki, Allah ve Peygamber sevgisiyle dolu bir gönülden yükselen ses insana aydınlığı gösterebilir. **Hz.** Peygamber'in böyle bir kalbe güveni büyüktür. Şöyle diyor:

"Müftüler ne kadar fetva verseler de sen fetvayı kalbinden iste."

"Müminin gönül gözünden sakının; çünkü o, Allah'ın nuruyla bakar." (İbn Hanbel, 4 /194)